

Zvířata jako laboratorní objekty: analýza mocenského diskurzu

Dizertační práce zkoumá stav, formy a možnosti komunikace mezi biomedicínskými badateli, jejichž výzkumy jsou vázány na experimenty s živými tvory, a mezi aktivisty, kteří s ohledem na možnosti demokratického vládnutí veřejně a kriticky vystupují proti využívání zvířat v experimentálních praktikách. Zkoumání tohoto konfliktního vztahu zakládá autorka jednak na rozsáhlém přehledu poznatků sociálních věd a humanitních oborů, které interpretují pojem zvířete, a na konkrétní analýze forem komunikace mezi skupinou aktérů biomedicínských výzkumů a skupinou aktivistů vystupujících proti experimentálním praktikám těchto výzkumů. Analýza je zaměřena na kritické hodnocení způsobů (diskurzů) zdůvodňování (mocenských) pozic obou stran. Autorka identifikuje a interpretuje soubor argumentů a legitimizačních strategií, které jsou uplatňovány na poli veřejné komunikace i jednání. V tomto analyticky založeném rámci pak jsou specifikovány překážky, které vzájemnou komunikaci ovlivňují, i možnosti, které by takovou komunikaci mohly podporovat. V tomto rámci si autorka zadala i cíl práce - zhodnocení mechanismů a překážek komunikace mezi studovanými skupinami ke sledovanému tématu (s.3).

Při hodnocení autorčina badatelského postupu a přínosu chci pozitivně ocenit relativně široký teoretický rámec, který při práci využívá; polovina textu dizertační práce vlastně prezentuje poznatky, které vedly k institucionalizaci *animal studies* v rámci sociálních věd. Tento text byl pro mne zajímavý. Obdobně pozitivní stanovisko spojuji s volbou a s kvalitní prezentací zvolené metody. Oceňuji také dobrou čtivost a srozumitelnost textu, jeho vhodnou strukturaci i adekvátní (a aktivní) způsob práce s prameny. Autorčin přínos spatřuji ve dvou ohledech: jednak prezentuje důkladný přehled poznatků a teoretických rámců, které legitimizují formování svébytné sociálněvědní oblasti *animal studies*; dále pomocí vhodně zvolené metody poskytuje poznatky o domácích podmínkách i prostředcích veřejné komunikace mezi odborníky a aktéry občanské veřejnosti, které rozdílně hodnotí praktiky experimentů s živými tvory. Pro hodnocení textu je důležitý i doslov (ss. 119-121), ve kterém autorka sděluje svůj (občanský) hodnotící pohled (zaujetí abolicionistické pozice, viz s. 120) ke studovanému tématu i odpovědnost za odborně vedený výzkum i jeho interpretaci. Dodatek je důležitý nejen s ohledem na uplatněný konstruktivistický přístup, ale také na autorčinu paradigmatickou volbu, což pak umožňuje lépe vymezit experimentující přínos jejích poznatků. Tento poznávací přístup není v práci zmíněn explicitně, ale je zřejmý z autorčina usilování o rekonstrukci rozhraní mezi přírodou a kulturou, či obecněji mezi subjektem a objektem.

Moje námitky se týkají teoretického rámce práce, který je uveden v kapitolách dvě, tři a čtyři, a v

tomto ohledu se týkají i interpretace výsledků výzkumu (viz kapitola 8 a závěr). Prvně zmíněnou námitku bych formuloval následovně: téma práce se týká dvou institucionalizovaných (a eticky zajišťovaných) sociálních praktik – (i) vědecké činnosti a experimentu jako klíčového prostředku tvorby vědeckého poznání a (ii) liberálně demokratického vládnutí, které praktikuje republikánskou formu tvorby moci a politické reprezentace (veřejné zdůvodňování, naslouchání a učení) a umožňuje činnost občanských hnutí. Oba tyto přístupy jsou důležité pro autorčinu analýzu, avšak jsou nedostatečně zdůvodněné ve zvoleném teoretickém rámci. Tvrdím tedy, že v poznatkovém zázemí sociálních věd existují rozvinutější poznatky o situaci vědy a demokratické politiky než jsou k dispozici v oblasti *animal studies*, které autorka využívá. V následující části posudku budu konkretizovat uvedené námitky ve vztahu k prezentované autorčině argumentaci i ve vztahu k výše uvedenému mému tvrzení.

První kapitola vskutku dostala požadavku na zasazení sledovaného tématu do širšího sociálního kontextu, v případě první kapitoly do historicky se proměňujícího pojmu a pojetí zvířete, resp. vztahu člověka a zvířete. Pro čtenáře je nevýhodou této kapitoly značné množství odkazů na argumenty a stanoviska, které se vztahují k interpretaci toho, jak rozumíme pojmu zvíře, a zřejmě představující vyčerpávající charakteristiku teoretického zázemí nově se tvořícího oboru *animal studies*. Výhodou však je, že se lze seznámit s okruhem profilujících autorů této oblasti (zejména Serpell, DeMello, Doležal, Guerrini, Thomas, Franklin). V orientaci také pomáhá periodizace, kterou autorka uplatňuje (lovci a sběrači; zemědělství a starověk; středověk; novověk; industrializace a modernita; postmodernita). V tomto historickém rámci se čtenář dozví, jak se v různých historických obdobích formoval vztah mezi člověkem a zvířetem a jaké argumenty i pojmy tuto interpretaci ovlivňovaly. Především jde o argumenty pocitové (soucit se zvířetem a otázka, zda má zvíře cit) a posléze i rozumové (má zvíře rozum) či náboženské (má zvíře duši). Jejich význam je dokumentován pomocí velmi konkrétních zkušeností a autorských výpovědí, takže čtenář je přesvědčen, že jde o „prastarý“ problém, který se vine celou historií. Historická robustnost výkladu, včetně uplatněné periodizace, však nepostihuje důležitý aspekt vztahu evropské civilizovanosti k přírodě, který byl paradigmaticky formulován v mytologiích či posléze v (poly- i mono-) teistických interpretacích a následně v osvícenském projektu modernity, kdy se realizuje oddělení přírody od kultury, prosazuje dominance naturalistického diskurzu jako univerzálního, následně zpochybnění této dominance fenomenologií i navazujícími diskuzemi o dvou akademických kulturách včetně současných diskuzí o úloze odborného vědění v konstituci společností. Soustředění na vztah člověka a zvířete pak vedlo ke stanovisku, že prosazení idejí osvícenství („nové“ metody tvorby vědění) napomohlo oslabit antropocentrický diskurz (ss.16, 17, 42); fakticky však jde o diskurzivní orientaci zaměřenou na „objevení, dobytí a podmanění“ přírody, která je široce „zakořeněna“ v současných sociálních praktikách a jejíž reflexivita

představuje základní problém a výzvu pro současnou společnost.

Uvedenou námitku lze uplatnit i s ohledem na argumentaci třetí kapitoly, která prezentuje mezioborový a sociologický přístup k studiu vztahu člověka a zvířete. I tato kapitola obsahuje extenzivní a přehledovou část a současně i text, který je zaostřený na klíčové téma práce. Prvně jmenovaná část se týká podkapitol o pohledu různých disciplín na pojetí vztahu společnosti a zvířat, jak je to zřejmě prezentováno v rámci *animal studies*. Zaostřující text se pak týká přístupu sociologie ke studiu tohoto vztahu a veřejných diskuzí k využívání zvířat jako experimentálních objektů. Zejména posledně jmenovaná témata obsahují důležitou argumentační oporu, která směřuje – spíše implicitně - od pozic symbolického interakcionismu (Mead) k pozici komunikativní racionality (Habermas) jako nadějných teoretických pohledů pro analýzu různosti hodnotících pozic aktérů participujících na veřejných diskuzích k problému experimentů se zvířaty. Toto zaostření však nedoceňuje pozici těchto autorů, která zaměřena na kritiku projektu modernity a která usiluje o důkladnější porozumění (reflexivitu) jejich poznávacích (osvícenských) základů. Oprávněně je zde zdůrazněn význam frankfurtské školy a problémů komunikace, avšak bez vazby jak na argumentaci ve druhé kapitole, tak i na stav interakce a komunikace v současných diferencovaných společnostech. Zde odkazují na moji druhou námitku – pro řešené téma by byly užitečné poznatky o povaze liberálně demokratické moci v současných diferencovaných společnostech (koncepte deliberace). Bezpochyby by podstatněji problematizovaly téma veřejné komunikace, které autorka diskutuje v podkapitole 3.6.2. Obdobná kritická námitka se týká i čtvrté kapitoly, která sleduje legitimizační strategie při diskuzích o využívání zvířat v biomedicinských výzkumech: toto komunikační pole je popisováno pragmaticky - uplatňované argumenty jsou tříděny podle zastánců a kritiků této experimentální praxe a to podle různých hledisek (druhových, typu inteligence, forem spolčování, utilitárních, legislativních) a jejich význam pro etické hodnocení je jednotlivě a obecně označován, aniž by byly brány v úvahu vazby mezi hodnotícími hledisky (viz problém relacionismu). Pro analýzu pole komunikace mezi výzkumníky a občanskými aktivisty se pak nabízí pouze velmi obecné stanovisko: na poli občanské a politické veřejnosti se požaduje otevřená, racionální a etická diskuze mezi výzkumníky a aktivisty (118). Zde je určitě užitečné připomenutí etického rámce komunikativní racionality, jak ho např. definuje Habermas, s jehož koncepcí autorka počítá, a které by jistě obohatilo obraz o tomto komunikativním poli.

Nedostatečná reflexe stavu sociálněvědních poznatků o stavu současné vědy a politiky se projevuje i v závěrečných částech textu (interpretace výsledků výzkumu a závěrů). Při interpretaci vědeckých textů a rozhovorů je navržen a uplatněn dichotomický přístup vědců k laické veřejnosti (neinformovaní, iracionální, emocionální, nekompetentní) a na druhé straně k jeho překonání se doporučuje bezprostřední a občansky založená „moralizace“ vědců; konstatuje se, že zvíře je

subjekt, má své zájmy, které bezprostředně zpřítomňují etická hodnocení v procedurách výzkumu (s.116) a která jsou systematicky potlačována v procesu socializace a vzdělávání vědců (s. 115). I když v podmínkách demokratického a republikánského vládnutí je nutno počítat s kladením *bezprostředních* etických nároků na vědeckou aktivitu, představuje tento typ aktivit pouze dílčí aspekt transformace současných institucí a jejich hodnotících diskurzů, jak to dokumentuje postmertonovská sociologie vědy (viz blže M. Callo, B. Latour, S. Fuller) i koncepce deliberativní (demokratické) politiky (např. D. Held, C. Offe). Poznatky těchto oborů ukazují, že změny jsou mnohem náročnější: rostoucí otevřenost vědy i politiky ke svému prostředí činí jejich rozhraní k tomuto prostředí prostupnějším, ale neruší ho. Žádoucí změny jsou sice stimulovány aktivitou situovaných (a angažovaných) skupin a jednotlivců (jak to sleduje autorka), ale jsou podmíněny širší demokratizací sociálních poměrů (a stavem mocenského diferenciálu) a transformací institucí, včetně jejich kapacitou reflektovat jejich samozřejmé či skryté diskurzivní prostředky.

Otázky pro diskuzi:

Jaké hledisko je uplatněno při periodizaci (lovci a sběrači; zemědělství a starověk; středověk; novověk; industrializace a modernita; postmodernita) historicity sociálních projevů?

V klasifikaci historických etap rozvoje evropských společností je příkládán význam fordismu (jeho vlivu na rigidnost ekonomických a politických procesů, viz s.32) a jeho vztahu k postmoderním interpretacím (s.34); lze uvést argumenty ve prospěch určité souvislosti mezi těmito procesy?

Jaké jsou možnosti a formy „politizace“ agendy občanských aktivit proti experimentům se zvířaty do obecnější agendy vztahu člověka ke zvířatům a k přírodě, tedy aby tato agenda vstoupila do širší agendy jak ji reprezentují politické strany a hnutí?

Předkládanou práci hodnotím jako dizertabilní a předběžně ji klasifikuji jako prospěla.

Müller Karel, 8.6.2017